

علمی-پژوهشی

فصلنامه تخصصی علوم اجتماعی دانشگاه آزاد اسلامی - واحد شوشتر

سال هشتم، شماره دوم، پیاپی (۲۵)، تابستان ۱۳۹۳

تاریخ دریافت: ۹۳/۲/۱۵ تاریخ پذیرش: ۹۳/۴/۶

صص ۷۴ ° ۵۱

بررسی رابطه میان سرمایه اجتماعی و کیفیت زندگی (مطالعه موردی: منطقه ۱۶ شهر تهران)

مهرداد نوابخش^۱، نسیم ثانوی^۲

چکیده

سرمایه اجتماعی مفهوم جدیدی در حوزه علوم اجتماعی است که در دهه‌های اخیر کاربرد و مفهوم آن در متون علمی و اسناد سیاست‌گذاری‌ها و برنامه‌ریزی‌های توسعه اجتماعی، اقتصادی و فرهنگی روندی افزایشی دارد و یکی از غنی‌ترین چارچوب‌های تبیینی در ملاحظات جامعه‌شناختی معاصر محسوب می‌شود. مفهوم سرمایه اجتماعی ارتباط تنگاتنگی با کیفیت زندگی دارد و می‌توان آن را دروازه ورود این مفهوم به برنامه‌ریزی شهری دانست چراکه عدم شناسایی عوامل مؤثر بر کیفیت زندگی مردم در قلمروهای گوناگون موجب کاهش رضایتمندی از زندگی فردی شده و جامعه نیروی انسانی مولد و توانمند خود را در طول زمانی از دست می‌دهد. موضوع مهم در این خصوص چگونگی سنجش سرمایه اجتماعی

۱- استاد جامعه‌شناسی دانشگاه آزاد اسلامی واحد علوم تحقیقات تهران
m.nawabakhsh@gmail.com

۲- کارشناس ارشد پژوهش علوم اجتماعی دانشگاه آزاد اسلامی واحد علوم تحقیقات (نویسنده مسئول) _

و کیفیت زندگی در شهر به خصوص در سطح محله‌های شهری است. این مقاله قصد دارد رابطه میان سرمایه اجتماعی و کیفیت زندگی در منطقه ۱۶ تهران را بررسی کند. شاخص‌های مورد استفاده برای سنجش کیفیت زندگی عبارت است از: کیفیت محیطی، کیفیت مادی، وضعیت آموزش، تغذیه و وضعیت سلامت. درخصوص سنجش سرمایه اجتماعی نیز از شاخص‌های امنیت محلی، کیفیت دسترسی به خدمات عمومی، اعتماد اجتماعی و ارتباطات بهره بردیم. نتایج کلی بررسی که با استفاده از ضریب همبستگی پیرسون حاصل شد، نشان‌دهنده ارتباط معناداری میان دو مفهوم در منطقه ۱۶ شهر تهران است.

واژه‌های کلیدی: سرمایه اجتماعی؛ سنجش سرمایه اجتماعی؛ کیفیت زندگی؛ سنجش کیفیت زندگی.

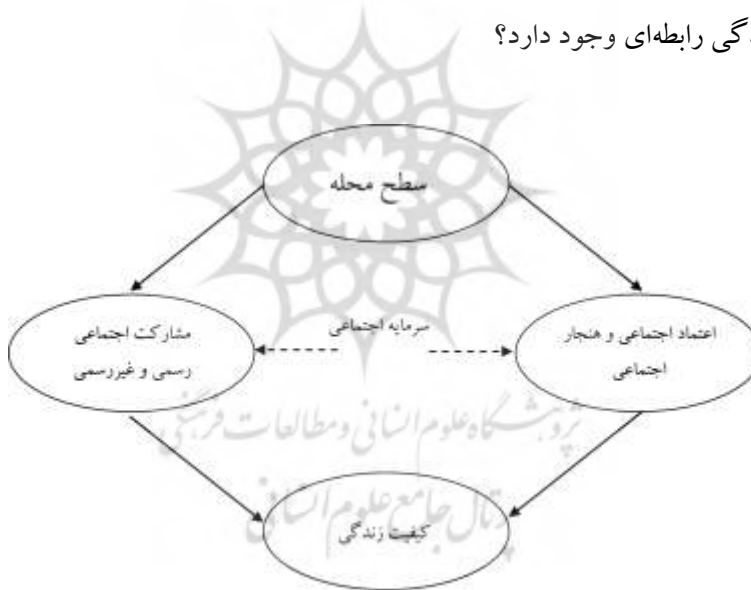
مقدمه

توسعه عبارت است از روند رو به بهبود مادی و معنوی نظام اجتماعی از حالت نامطلوب آن در گذشته (تودارو، ۱۳۶۶: ۱۳۵). امروزه هدفی که توسعه در سطوح محلی، ملی و بین‌المللی دنبال می‌کند بهبود کیفیت زندگی^۱ است و آینده زندگی بشر بر درک بهتر عواملی استوار است که ابعاد گوناگون زندگی افراد را تحت تأثیر قرار می‌دهد. به‌طور کلی کیفیت زندگی، مفهومی نامشخص است و معنای آن مبتنی بر زمینه‌ای است که در آن مورد استفاده می‌شود.

اسمیت کیفیت زندگی را انتزاعی فکری می‌داند تا چگونگی زندگی مردم را در چارچوب‌هایی تسهیل کند که در آنها درباره آنچه می‌تواند بهتر یا بدتر باشد داوری می‌شود؛ از این رو به مفاهیمی چون توسعه، رفاه و بهزیستی شبیه است (اسمیت، ۱۳۸۲: ۱۶۰). کیفیت زندگی تا حد زیادی تحت تأثیر شاخص‌های اقتصادی است. «از معروف‌ترین شاخص‌های کیفیت زندگی، شاخص توسعه انسانی است که توسط مرکز برنامه توسعه سازمان ملل در تهیه گزارش‌های توسعه انسانی از سال ۱۹۹۰ به بعد مورد استفاده قرار گرفته است (غفاری و اونق، ۱۳۸۵: ۱۷۵-۱۶۲). در اینجا لازم است میان زندگی مطلوب که بر ارزش‌های انسانی و مادی

استوار است و زندگی مرفه که صرفاً شاخص‌هایی چون افزایش درآمد اقتصادی را مدنظر دارد، تفاوت قائل شد.

شواهد بسیاری مبنی بر تأثیر گذاری سرمایه اجتماعی بر پیامدهای رفتار اجتماعی ارائه شده است که در این پژوهش به آنها اشاره می‌کنیم که بر این اساس می‌توانیم سرمایه اجتماعی را به عنوان یک متغیر در نظر بگیریم. شهر تهران به دلیل ویژگی مهاجرپذیری اش، گروه‌های قومی و مذهبی متعددی را در خود جای داده که این امر باعث ظهور مجموعه‌ای نامتوازن از نظر سطوح کیفیت زندگی شده است. برای این منظور به طور موردی منطقه ۱۶ شهر تهران را مورد بررسی قرار دادیم. در این پژوهش به دنبال پاسخ به این پرسش هستیم: آیا میان سرمایه اجتماعی و کیفیت زندگی رابطه معناداری وجود دارد؟ آیا میان ابعاد سرمایه اجتماعی و کیفیت زندگی رابطه‌ای وجود دارد؟

مدل پژوهشی تحقیق

ادبیات تحقیق

کیفیت زندگی

در زمینه شناخت جنبه‌های مهم و تعیین مؤلفه‌ها و ساختار تسلسلی مفهوم کیفیت زندگی

تلاش‌های بسیاری صورت گرفته است که پیشینه آنها به مطالعات مازلو (۱۹۵۴) بازمی‌گردد.^۱ از نظر تجربی، شاخص‌سازی و سنجش کیفیت زندگی نیز تحولاتی داشته است. کارهای اولیه بیشتر بر جنبه‌های اقتصادی و ابعاد تکنیکی و فنی تأکید داشتند، اما کارهای جدیدتر ابعاد و حوزه‌های گسترده‌تر زندگی را در دو بعد عینی و ذهنی مدنظر قرار می‌دهند (شهادی، ۱۳۷۹: ۳۳-۳۵). نخستین تحقیقات واقعی در زمینه کیفیت زندگی به کمپل،^۲ کانورس،^۳ راجرز،^۴ اندروز و وایتی^۵ برمی‌گردد. کمپل و همکارانش کیفیت زندگی را رضایت از زندگی در حیطه‌های مخصوص می‌دانستند (شریفیان و فتوت، ۱۳۹۰).

شالوک^۶ نیز معتقد است علاقه به بحث کیفیت زندگی از نظر تاریخی از ۴ زمینه نشئت می‌گیرد:

۱. بازنگری در این باور که پیشرفت‌های علمی، پزشکی و تکنولوژیک به تنهایی می‌توانند خوشبختی و بهزیستی بشر را فراهم کنند و در عوش توجه به این مسئله که احساس بهزیستی شخصی، خانوادگی و اجتماعی در صورتی تحقق می‌یابد که پیشرفت‌های یاد شده با ارزش‌ها، ادراکات و شرایط محیط زیستی مشاعدی همراه شوند؛

۲. تغییر نگرش از خدمات مبتنی بر اجتماع به سمت سنجش نتایج و پیامدهای زندگی فرد در اجتماع؛

۳. افزایش قدرت مصرف‌کنندگان و شکل‌گیری جنبش‌های تأمین‌کننده حقوق بیماران و تأکید این جنبش‌ها بر برنامه‌ریزی شخص محور، توجه به پیامدهای شخصی برنامه‌های رفاهی و دولتی و توجه به حق تعیین سرنوشت خود و ...؛

۴. پیدایش تغییرات جامعه‌شناختی که جنبه‌های عینی و ذهنی کیفیت زندگی را معرفی کرد و ویژگی‌های فردی و شخصی این مفهوم را مورد تأکید قرار داد» (شالوک به نقل از شریفیان و فتوت، ۱۳۹۰: ۱۵۷-۱۵۶).

۱ این مطالعات موسوم‌اند به: نظریه نیازهای انسانی و همچنین نظریه خواسته‌های انسانی اقتصاددانان

2 Cample

3 Converse Rodgers

4 Rodgers

5 Andrews and Withy

6 Schalock

«داسگوپتا و ویل^۱ در سال ۱۹۹۲ شاخصی برای کیفیت زندگی معرفی کردند که شامل سنج‌های درآمد سرانه، امید به زندگی در زمان تولد، نرخ باسوادی افراد بالغ و معرف‌های حقوقی و سیاسی مثل آزادی‌های مدنی است. با وجود این هنوز شناسایی شاخص‌های قوی و تعریفی یکپارچه و مورد وفاق همه برای کیفیت زندگی به‌عنوان موضوعی مسئله‌ساز باقی مانده است» (دیوید بلوم و دیگران به نقل از غفاری و اونق، ۱۳۸۵: ۱۶۲). با توجه به تمام تلاش‌های صورت گرفته در راستای مفهوم کیفیت زندگی تاکنون سنج‌ای که بتواند تمام ابعاد آن را پوشش دهد ارائه نشده است.

سرمایه اجتماعی

درباره مفهوم سرمایه اجتماعی باید اذعان کرد که مدت زیادی از مطرح شدن این مفهوم نمی‌گذرد، اما طی سال‌های اخیر مفهوم سرمایه اجتماعی نقش بسزایی در ایجاد و تقویت سرمایه‌های اقتصادی، انسانی و فیزیکی داشته است و به همین دلیل در حوزه‌های مختلف علوم انسانی مورد توجه قرار گرفته است. هنی فن^۲ اولین فردی بود که واژه سرمایه اجتماعی را به کار برد. به اعتقاد هنی فن سرمایه اجتماعی به مفاهیمی چون حسن نیست، رفاقت، دوستی و هم‌دردی، دادوستد میان افراد و خانواده‌ها اشاره می‌کند. برداشت وی از مفهوم سرمایه اجتماعی محدود بود و آن را در چارچوب روابط درون گروهی می‌دانست (وولکاک و نارایان به نقل از غفاری و اونق، ۱۳۸۵).

ورود مفهوم سرمایه اجتماعی به ادبیات مطالعات و برنامه‌ریزی شهری در سال ۱۹۶۱ هم‌زمان با انتشار کتاب مرگ و زندگی شهرهای بزرگ آمریکایی^۳ توسط جین جاکوب^۴ صورت گرفت. جاکوب مفهوم سرمایه اجتماعی را در قالب شبکه‌های اجتماعی کنترل‌کننده اجتماع به کار برد. در کتاب مذکور از سرمایه اجتماعی و ارتباط آن با حفظ نظافت، برخورد با جرم و جنایت خیابانی و تصمیم‌گیری‌های مربوط به بهبود کیفیت زندگی در محدوده محلات حومه

1 Dasqupta and Wheale

۲: فرمی بود که در آموزش و پرورش ایالت ویرجینیای آمریکا مشغول به خدمت بود Hani Fan

3 *The Death and Life of Great America Cities*, 1961

4 Jane Jakobe

و قدیمی شهر بحث می‌شود. به اعتقاد جاکوب شبکه‌های فشرده در این نواحی، صورتی از سرمایه اجتماعی را تشکیل می‌دهند که در مقایسه با عوامل نهادهای رسمی مانند پلیس مسئولیت و کارایی بیشتری نشان می‌دهند (فوکویاما، ۱۳۷۹: ۱۰۰).

جیمز کلمن^۱ معتقد است سرمایه اجتماعی چیز واحدی نیست، بلکه موارد گوناگونی است که دارای دو ویژگی مشترک‌اند: اول اینکه همه آنها جنبه‌ای از ساخت اجتماعی را شامل می‌شوند و دوم اینکه تسهیل‌کننده کنش‌های معین افراد درون یک ساختارند (ماجدی و لهسایی‌زاده، ۱۳۸۵). کلمن با در نظر گرفتن سرمایه اجتماعی در چارچوب منافع حاصل از روابط اجتماعی تسهیل یافته، آن را در کنار سایر سرمایه‌ها از قبیل سرمایه انسانی و فیزیکی عامل پیشرفت و بهبود زندگی می‌داند.

رابرت پاتنام^۲ سرمایه اجتماعی را ویژگی‌های سازمان اجتماعی از قبیل شبکه‌ها، هنجارها و اعتقاد اجتماعی که هماهنگی و همکاری برای کسب سود متقابل را تسهیل می‌کنند، می‌داند (فتحی‌نیا و حاج محمدیاری، ۱۳۸۶: ۲۰۰). او با تأکید روی هنجارهای مشارکت مدنی می‌افزاید که این منابع (شبکه‌ها، هنجارها و اعتماد) در جوامع مدنی ویژگی خود تقویت‌کننده دارند و ارتقای همکاری، مشارکت مدنی، اعتماد متقابل و رفاه اجتماعی را موجب می‌شوند و در جوامع غیرمدنی به دلیل برخوردار نبودن از ویژگی خودتقویتی، موجبات رشد و تقویت عهدشکنی، بی‌اعتمادی، بهره‌کشی، انزوا و رکود را فراهم می‌آورند (پاتنام، ۱۳۸۰: ۳۰۰).

فرانسیس فوکویاما^۳ نیز سرمایه اجتماعی را چنین تعریف می‌کند: «مجموعه هنجارهای سیستم‌های اجتماعی است که موجب ارتقای سطح همکاری اعضای آن سیستم گردیده و موجب پایین آمدن سطح هزینه‌های تبادلات و ارتباطات می‌گردد» (فوکویاما، ۱۳۷۹: ۲۰). فوکویاما سرمایه اجتماعی را هنجاری غیررسمی برمی‌شمرد که موجب ترویج همکاری دو یا چند نفر می‌شود. این هنجارها از روابط متقابل دو دوست گرفته تا آموزه‌های پیچیده را دربرمی‌گیرند.

1 James Coleman

2 Robert Putnam

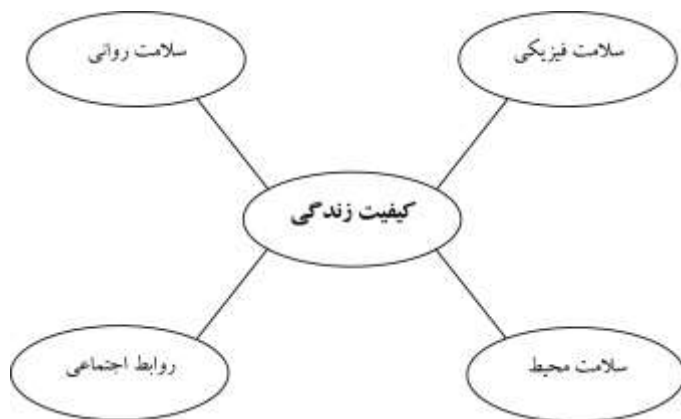
3 Fukuyama

در جدول‌های ۱ و ۲ خلاصه‌ای از دیدگاه اندیشمندان و نظریه پردازان در خصوص کیفیت زندگی و سرمایه اجتماعی آورده شده است.

جدول ۱- خلاصه نظریات کیفیت زندگی

نام نظریه / نظریه پرداز	خلاصه نظریه
بروان (Brown)	کیفیت زندگی را با توجه به دو سطح خرد (فردی، ذهنی) و کلان (اجتماعی، عینی) تعریف می‌کند.
مدل توصیفی لی (Li)	کیفیت زندگی به چهار بعد از جمله سلامت جسمی، سلامت روان‌شناختی، ادراک محیط زندگی و روابط اجتماعی تقسیم می‌شود.
کینگ و هیندس (King and Hinds)	چهار بعد برای کیفیت زندگی در نظر گرفته‌اند که عبارت‌اند از: رفاه جسمی، رفاه روانی، رفاه اجتماعی و رفاه معنوی
زان (Zhan)	به اعتقاد وی کیفیت زندگی یک مفهوم چند بعدی است که شامل رضایت از زندگی، تصویر از خود، فاکتورهای بهداشتی، عملکردی، اقتصادی و فرهنگی است.
هورنکوئیست (Horrenquist)	کیفیت زندگی به وسیله بررسی ابعاد پنج‌گانه زیر از زندگی افراد امکان‌پذیر است: ۱. قلمرو فیزیکی، ۲. قلمرو روانی، ۳. قلمرو اجتماعی، ۴. قلمرو رفتاری - فعالیتی و ۵. قلمرو عاطفی
زاف (ماتریس کیفیت زندگی) (Zaph)	کیفیت زندگی را ترکیبی از شرایط عینی زندگی و رفاه ذهنی افراد و گروه‌ها تعریف می‌کند. وی معتقد است در ارزیابی کیفیت زندگی باید شرایط عینی زندگی و ارزیابی ذهنی افراد از این شرایط را با رفاه واقعی به صورت هم‌زمان در نظر گرفت.
آبراهام مازلو (نظریه سلسله مراتب نیازها) (Maslow)	کیفیت زندگی باید با توجه به این نکته تعیین شود که زندگی فرد چگونه پاسخگوی نیازهایی است که برای او جنبه غالب دارند. ممکن است، برای فردی ایمنی اقتصادی نیاز باشد و برای دیگری نیاز به خودشکوفایی مطرح باشد پس این موضوع موجب سطوح بسیار متفاوت کیفیت زندگی در افراد گوناگون و جوامع گوناگون می‌شود.

(شریفیان و فتوت، ۱۳۹۰).

نمودار ۱- ابعاد تشکیل دهنده کیفیت زندگی از نظر سازمان جهانی بهداشت

(نجات، ۱۳۸۵)

جدول ۲ - خلاصه نظریات اجتماعی از دیدگاه نظریه پردازان

نام نظریه پرداز	خلاصه نظریه
پاتنام	سرمایه اجتماعی آن دسته از ویژگی‌های زندگی اجتماعی، شبکه‌ها، هنجارها و اعتماد است که مشارکت کنندگان را قادر می‌سازد تا به شیوه‌ای مؤثرتر اهداف مشترک خود را تعقیب نمایند. شبکه‌ها، هنجارها و اعتماد نزد پاتنام سه پایه اصلی سرمایه اجتماعی را تشکیل می‌دهند. وی معتقد است هرچه سطح اعتماد در جامعه‌ای بالاتر باشد، احتمال همکاری هم بیشتر خواهد بود.
کلمن	سرمایه اجتماعی به واسطه کارکرد خودش تعریف می‌شود. سرمایه اجتماعی یک موجودیت منفرد نیست، بلکه تنوعی از موجودیت‌های متفاوت بوده که دارای دو خصوصیت مشترک است: همه اشکال سرمایه اجتماعی دربردارنده برخی جنبه‌های ساختار اجتماعی بوده و همه این اشکال، مورد کنش‌های کششگران قرار گرفته و آن ساختارها را تسهیل می‌کنند. مثلاً تمام شکل‌های سرمایه، مولد سرمایه اجتماعی‌اند و رسیدن به برخی نتایج را که در غیبت آنها دسترسی ناپذیرند امکان‌پذیر می‌کنند.

<p>سرمایه اجتماعی را در سه بعد سرمایه اجتماعی محدود یا درون‌گروهی، سرمایه اجتماعی اتصالی یا برون‌گروهی و سرمایه اجتماعی ارتباطی مورد ارزیابی قرار می‌دهند. هر سه بعد با افزایش میزان همکاری و بده‌بستان‌های درون‌گروهی و برون‌گروهی منجر به افزایش همبستگی اجتماعی در سطح جامعه می‌شوند.</p>	<p>ولکاک و نارایان</p>
<p>از ابعاد سرمایه اجتماعی به اعتماد توجه داشته و معتقد است، اعتماد این انتظار است که رفتار دیگری به طرز قابل پیش‌بینی دوستانه خواهد بود. وی معتقد است شبکه‌ها نتیجه اعتماد مردم به یکدیگرند و مردمی که به یکدیگر اعتماد می‌کنند با یکدیگر ارتباط برقرار می‌کنند.</p>	<p>اینگلهارت</p>

(نجات، ۱۳۸۵)

دیدگاه‌های موجود درباره کیفیت زندگی

به‌طور کل در پژوهش‌ها درباره کیفیت زندگی به دو رویکرد کاملاً مجزا می‌توان اشاره کرد:

۱. دیدگاه اسکاندیناویایی کیفیت زندگی: این رویکرد در اکثر کشورهای

اروپایی، به‌ویژه کشورهای اسکاندیناوی، طرفداران بسیاری دارد و جان درینوسکی و ریچارد تیموس^۱ از مبدعان آن بوده‌اند. در این رویکرد، بر شرایط عینی زندگی و معرف‌های مرتبط با آن تأکید شده است و کیفیت زندگی افراد در گرو ارضای نیازهای اولیه زندگی است.

۲. دیدگاه آمریکایی کیفیت زندگی: در بیشتر تحقیقاتی که در کشور آمریکا درباره

کیفیت زندگی انجام شده است، محققان بیشتر به تجارب ذهنی افراد از زندگی‌شان توجه کرده و بر معرف‌های ذهنی تأکید کرده‌اند. از اثرگذاران بر این رویکرد می‌توان به روان‌شناس اجتماعی توماس^۲ اشاره کنیم. در این رویکرد از رضایتمندی و خوشبختی به‌عنوان معرف‌های اصلی سنجش یاد می‌شود.

با توجه به قرابت و نزدیکی بیشتر ابعاد ذهنی با مفهوم سرمایه اجتماعی، از دیدگاه آمریکایی

1 Drenowski and Titmus

2 W I Thomas

کیفیت زندگی، یعنی کیفیت ذهنی زندگی، استفاده کرده‌ایم. از سوی دیگر این کیفیت ذهنی زندگی ناظر بر زندگی شهری است؛ یعنی کیفیت زندگی را با تأکید بر عرصه زندگی در شهر مورد ارزیابی قرار می‌دهیم. از این رو، در انتخاب شاخص‌های ارزیابی، ترکیبی از شاخص‌های کیفیت زندگی و کیفیت محیط شهری را مدنظر قرار دادیم.

ابعاد و شاخص‌های کیفیت زندگی شهری

در اینجا ابعاد و شاخص‌های مطرح شده در سنجش کیفیت زندگی شهری را از دیدگاه صاحب‌نظران مختلف بیان می‌کنیم.

لینچ^۱ مدلی متشکل از پنج محور عملکردی که از نظر وی همه محورهای اصلی کیفیت یک شهر را تشکیل می‌دهند، همراه دو معیار کارایی و عدالت به‌عنوان شاخص‌های اصلی کیفیت زندگی پیشنهاد کرده است که عبارت‌اند از:

۱. سرزندگی: شکل شهر چقدر از عملکردهای حیاتی، نیازهای بیولوژیکی و توانایی‌های انسان حمایت می‌کند و چگونه بقای همه موجودات را ممکن می‌سازد. این معیاری انسان‌محور است.

۲. معنادار بودن فرم و فضا: منظور از میزان وضوح و روشنایی، همان درک ذهنی ساکنان از شهر است؛ اینکه ساکنان تا چه اندازه آن را در زمان و مکان مجسم می‌کنند و تا چه اندازه آن ساختار ذهنی با ارزش‌ها و مفاهیم جامعه مرتبط است. یعنی انطباق محیط با توانایی‌های احساسی و ذهنی و ساختار فرهنگی.

۳. تناسب و سازگاری با الگوهای رفتاری: یعنی شکل و ظرفیت فضاها و معابر و تجهیزات یک شهر تا چه اندازه انطباق دارد با الگو و کمیت فعالیت‌هایی که مردم از روی عادت به آن اشتغال دارند یا اشتغال خواهند یافت؛ یعنی کفایت بسترهای رفتاری برای انطباق‌پذیری آنها با فعالیت‌های آتی.

۴. دسترسی: توانایی دسترسی به افراد، فعالیت‌ها، خدمات، اطلاعات یا اماکن شامل

1 Lynch

کمیت و تنوع عناصری که می‌توان به آنها دسترسی پیدا کرد.

۵. نظارت و اختیار: یعنی استفاده و دسترسی به فضاها و فعالیت‌ها و ایجاد، تعمیر، اصلاح و مدیریت آن چقدر به وسیله افرادی که از آن استفاده می‌کنند و یا در آنها زندگی می‌کنند، صورت می‌گیرد.

۶. کارایی: به مفهوم هزینه ایجاد و نگهداری شهر در هر سطح مورد نظر از محورهای محیطی فوق، براساس هر چیز با ارزش دیگر.

۷. عدالت: به معنای نحوه توزیع سود و زیان محیطی میان افراد، طبق اصول خاصی نظیر برابری، نیاز، ارزش ذاتی، قدرت پرداخت، تلاش، کمک بالقوه یا قدرت. عدالت معیار متعادل کننده عایدی میان افراد است (براتی، یزدان پناه شاه‌آبادی، ۱۳۹۰: ۴۰-۳۹).

مؤلفه‌های سرمایه اجتماعی

در اینجا به اختصار به توضیح مؤلفه‌های سرمایه اجتماعی می‌پردازیم:

• **اعتماد اجتماعی:** «اعتماد انتظاری است که از یک اجتماع برخوردار از رفتار منظم، دارای روابط صادقانه و مبتنی بر تعاون برمی‌خیزد» (فوکویاما به نقل از ذکایی و روشنفکر، ۱۳۸۴: ۹). اعتماد اصلی‌ترین شاخص سرمایه اجتماعی محسوب می‌شود و از منظر جامعه‌شناسی، روان‌شناسی اجتماعی و روان‌شناسی مورد واکاوی نظری و تجربی قرار گرفته است (غفاری و اوتق، ۱۳۸۵: ۱۶۹). گیدنز سرمایه اجتماعی را به معنای شبکه روابط، تعهد و اعتماد اجتماعی را در جامعه سنتی، محدود و درون گروهی می‌داند و در جوامع مدرن گسترش یافته (عبدلهی و موسوی، ۱۳۸۶: ۲۰۱). کلمن با تأکید بر عامل اعتماد به عنوان مؤلفه اصلی سرمایه اجتماعی اذعان می‌دارد در گروهی که اعضای آن قابلیت اعتماد نشان می‌دهند قادرند کارهای بیشتری نسبت به گروهی که فاقد قابلیت اعتمادند، انجام دهند (کلمن، ۱۳۷۷: ۶۲).

• **هنجار اجتماعی:** هنجارها شکلی از کنترل اجتماعی غیررسمی ایجاد می‌کنند و جایگزینی برای تضمین‌های حقوقی نهادی شده و رسمی محسوب می‌شوند. با پایین بودن

میزان اعتماد و ناکافی بودن هنجارهای اجتماعی، افراد تنها با قواعد و تعهدات خاصی در کارهای گروهی و مشترک حاضر به همکاری می‌شوند؛ که این همکاری مستلزم چانه‌زنی، توافق و اجرایی شدن گاه با اعمال زور است و خود هزینه زیادی دربرخواهد داشت (ذکایی و روشنفکر، ۱۳۸۴: ۱۰). در واقع هنجار را به‌عنوان نظامی از الگوهای رفتاری مکتسب یا معیارهای رفتار که همه افراد متعلق به یک فرهنگ در آن سهم‌اند، تعریف کرده‌اند (کوئن، ۱۳۷۷: ۷۴).

• **شبکه‌های اجتماعی:** پاتنام شبکه‌های اجتماعی را عامل اصلی به‌وجود آمدن رابطه میان سرمایه اجتماعی و کیفیت زندگی می‌داند. از نظر کلمن شبکه اجتماعی از خواص روابط اجتماعی است که هنجارهای نافذ به آن بستگی دارند. به‌طور کلی از شروط لازم و نه کافی برای ظهور هنجارهای نافذ، عملی است که آثار خارجی بر دیگران تحمیل می‌کند. در این الگو پیوند نیرومند درون اجتماعی به خانواده‌ها و اجتماعات احساس هویت و مقصد مشترک می‌دهد. هرچه شبکه‌های اجتماعی در یک جامعه متراکم‌تر باشند، احتمال همکاری شهروندان برای تأمین منافع متقابل بیشتر می‌شود. از نظر کلمن، بستگی ساختارهای اجتماعی نه تنها برای وجود هنجارهای نافذ و مؤثر، بلکه برای شکل دیگری از سرمایه اجتماعی یعنی قابلیت اعتماد به ساختارهای اجتماعی، اهمیت دارد؛ زیرا اعتماد به ساختارهای اجتماعی احساس اتکا به دین و انتظارات را گسترش می‌دهد (تاج‌بخش، ۱۳۸۴: ۱۳۶-۱۴۱).

• **مشارکت اجتماعی:** از مؤلفه‌های مهم سرمایه اجتماعی که محصول وضعیت شبکه روابط اجتماعی محسوب می‌شود، میزان مشارکت فرد در نظام اجتماعی است. ولکاک و نارایان معتقدند مشارکت به همراه منافع حاصل از عضویت در انجمن‌های غیرمحلّی و دسترسی به منابع برون‌گروهی بر کیفیت زندگی اثر می‌گذارد (شریفیان و فتوت، ۱۳۹۰: ۱۶۴). مشارکت‌ها به دو دسته رسمی و غیررسمی تقسیم می‌شوند. مشارکت رسمی مانند مشارکت در انجمن‌ها، اصناف، گروه‌های رسمی، اجتماعی، فرهنگی و سیاسی و مشارکت غیررسمی مانند مشارکت مذهبی، محله‌ای، فعالیت‌های نیکوکارانه و همیارانه در سطح همسایگی و شهروند (از کیا و فیروزآبادی، ۱۳۸۵: ۲۸).

• **بده - بستان:** سرمایه اجتماعی به معنای مبادله و قراردادهای الزام آور حقوقی، رسمی و فوری نیست، بلکه در برگیرنده طیفی از دیگر خواهی کوتاه مدت و نفع طولانی مدت است. انجمن ها و مؤسسات غیردولتی توسعه محله‌ای موفقیت‌شان را تا حد زیادی مدیون گستردگی روابط بده - بستانی و علائق اعضای گروه نسبت به یکدیگرند. تقویت این نوع روابط به تدریج موجب روابط متقابل تعمیم یافته می‌شود و آن را به صورت الگویی فرهنگی ظاهر می‌کند و مردم با آگاهی به اینکه گسترش این الگوی فرهنگی دیگر اعضای جامعه را در آینده برای ارتقای کیفیت زندگی و رفاه اجتماعی به تلاش وامی‌دارد، فعالیت‌های بیشتری انجام می‌دهند (ذکایی و روشنفکر، ۱۳۸۴: ۹).

سرمایه اجتماعی و کیفیت زندگی

در این قسمت آثار و آرای صاحب نظران مختلف را در ارتباط با دو مفهوم سرمایه اجتماعی و کیفیت زندگی ارائه می‌کنیم.

در مباحث جدید توسعه، دولت‌ها، سازمان‌ها و بنگاه‌های غیردولتی به تنهایی نمی‌توانند رهبری و هدایت توسعه گسترده و پایدار را به دست آورند. ولکاک و نارایان معتقدند باید چند عامل را به صورت شبکه‌ای در برنامه‌های توسعه مدنظر قرار داد (ولکاک و نارایان، ۱۳۸۴: ۵۴). جاکوب در اثر معروف خود در این زمینه - مرگ و زندگی شهرهای بزرگ آمریکایی - مفهوم سرمایه اجتماعی را در معنای شبکه‌های اجتماعی که قادرند نقش کنترل اجتماعی ایفا کنند به کار برد. به اعتقاد وی شبکه‌های فشرده در قلمروهای قدیمی مختلط شهری صورتی از سرمایه اجتماعی را تشکیل می‌دهند که در رابطه با نظافت و بهداشت محیط، عدم وجود جرم و جنایت خیابانی و دیگر تصمیمات مرتبط با بهبود کیفیت زندگی، در قیاس با مسئولان نهادی و رسمی نظافت و امور امنیتی و انتظامی، مسئولیت بیشتری از خود نشان می‌دهند (فوکویاما، ۱۳۷۹: ۱۰۰). بر این اساس جاکوبز به منابع محلی در شکل‌گیری سرمایه اجتماعی نقش آن در بهبود کیفیت زندگی مردم توجه می‌کند.

پاتنام سرمایه اجتماعی را مجموعه‌ای از ارتباطات افقی و وجوه گوناگون سازمان‌های اجتماعی نظیر اعتماد، هنجارها و شبکه‌ها می‌داند که با به‌وجود آوردن و تسهیل امکانات

هماهنگ، منافع متقابل، کارایی جامعه و در نتیجه کیفیت زندگی را افزایش می‌دهند. پاتنام مطالعات تجربی بسیاری را مورد بررسی قرار داده است که رابطه مثبتی میان سرمایه اجتماعی و موفقیت تحصیلی، جرم، رفاه کودکان، شادی و سلامت جسمانی و روانی گزارش کرده‌اند (براتی و یزدان‌پناه شاه‌آبادی، ۱۳۹۰: ۴۲).

غفاری و اونق با انتخاب ۲۱۸ خانوار از سه محله دارای رفاه بالا، پایین و متوسط به بررسی رابطه میان سرمایه اجتماعی و کیفیت زندگی در شهر گنبد کاووس پرداخته‌اند. طبق یافته‌های این پژوهش کیفیت زندگی براساس شاخص‌هایی مانند وضعیت سلامت و تغذیه، وضعیت آموزش، گذران اوقات فراغت، کیفیت مادی، کیفیت محیطی، بهزیستی روانی و سرمایه اجتماعی بر پایه شاخص‌های اعتماد اجتماعی، ارتباطات، بده‌بستان، امنیت محلی و کیفیت دسترسی به خدمات عمومی مورد سنجش قرار گرفته‌اند. تحلیل آماری داده‌های این بررسی نشان می‌دهد که رابطه میان دو مفهوم سرمایه اجتماعی و کیفیت زندگی معنادار است (غفاری و اونق، ۱۳۸۵: ۱۵۹ و ۱۹۳).

برخی از محققان بر رابطه میان بعضی از ابعاد سرمایه اجتماعی همچون شبکه اجتماعی و روابط اجتماعی با کیفیت زندگی تأکید ورزیده‌اند. بوردیو جایگاه فرد و گروه یا نهاد را در فضای اجتماعی وابسته به میزان برخورداری از چهار شکل سرمایه اقتصادی، اجتماعی، فرهنگی و نهادین می‌داند. در نگاه بوردیو این چهار نوع سرمایه قابل تبدیل به یکدیگرند، به این دلیل افراد و گروه‌ها پیوسته در تلاش‌اند تا به وسیله راهبردهای باز تبدیل، یک نوع از سرمایه را به انواع دیگر تبدیل کنند و از این طریق جایگاه خود را در فضای اجتماعی حفظ کنند یا بهبود بخشند (غفاری و امید، ۱۳۸۸: ۸۱).

کیفیت زندگی سازه‌ای است که جدا از ابعاد مادی، ابعاد فرامادی را نیز شامل می‌شود. یکی از این ابعاد نشاط در مقیاس فردی و اجتماعی است. در مجموع، گسترش و تسهیل شبکه ارتباطات و پیوندهای اجتماعی سطح دسترسی افراد و گروه‌ها را به منابع اجتماعی و اقتصادی ارتقا می‌دهد. این پیوندها و ارتباطات در اشکال متفاوت خود، یعنی به صورت درون گروهی و برون گروهی، به مثابه نوعی چسب موجب می‌شود عناصر موجود در جامعه به هم اتصال یابند و کنش‌های جمعی و حل مسئله به صورت گروهی باعث استفاده بهتر از منابع اجتماعی، تقلیل

هزینه‌ها و افزایش کارایی برنامه‌های اقتصادی، اجتماعی و عمرانی در سطح جامعه می‌شود. پس می‌توان ادعا کرد کیفیت زندگی در ابعاد مختلف خود، تحت تأثیر کیفیت ارتباطات و پیوندهای اجتماعی است.

به طور کلی با توجه به آنچه تا به حال گفته شد می‌توان تأثیر سرمایه اجتماعی بر کیفیت زندگی را در موارد زیر خلاصه کرد:

۱. از طریق تسهیل کنش‌های فردی و جمعی برای بهبود شرایط عینی زندگی، مثل نظافت عمومی شهر، بهبود شرایط شغلی، بهبود شرایط اقتصادی، امنیت و ...؛
۲. از طریق تأثیر بر بهداشت عمومی و سلامت جسمی؛
۳. از طریق بهبود بهداشت روانی و شرایط روحی و فردی؛
۴. از طریق تأثیر بر احساس فرد نسبت به خود؛
۵. از طریق ایجاد شرایط اجتماع‌پذیری برای فرد، که خود از شاخص‌های کیفیت زندگی است (براتی و یزدان‌پناه شاه‌آبادی، ۱۳۹۰: ۴۴-۴۳).

سرمایه اجتماعی ابعاد متعددی دارد که می‌توان آنها را در دو دسته تقسیم‌بندی کرد: بعد ساختاری که شامل ارتباطات موجود در شبکه تعاملات اجتماعی، شکل و ترکیب شبکه و علائق اجتماعی است و بعد ارتباطی که شامل اعتماد، هنجارها، تعهدات و روابط متقابل و تعیین هویت مشترک است. در این پژوهش با توجه به دیدگاه‌های نظری و پژوهش‌های پیشین هر دو بعد سرمایه اجتماعی به عنوان متغیر مستقل که بر ابعاد مختلف کیفیت زندگی اثر می‌گذارد مدنظر قرار گرفته است. سطح سرمایه اجتماعی از یک سو و کیفیت زندگی از سوی دیگر متأثر از سطح اقتصادی و اجتماعی محله و طبقه اجتماعی افراد است. در این تحقیق با این فرض که طبقه اجتماعی اعضای یک محله کما بیش شبیه به هم‌اند از سطح‌بندی محلات به عنوان متغیر میانه‌ای در مدل تحقیق استفاده شد.

روش پژوهش نوع مطالعه

این پژوهش مطالعه‌ای مقطعی است که به شکل پیمایشی در ۳ محله (نازی‌آباد - جوادیه -

باغ آذری) منطقه ۱۶ شهر تهران انجام شده است. این پژوهش به دنبال توصیف وضعیت کیفیت زندگی و سرمایه اجتماعی و تبیین رابطه میان این دو پدیده اجتماعی است.

جامعه آماری

جامعه آماری شامل ساکنان سه محله مختلف از منطقه ۱۶ شهر تهران است که با توجه به جمعیت این منطقه ۱۵۰ نفر به عنوان نمونه انتخاب شدند. نمونه‌های مورد نظر با روش نمونه‌گیری تصادفی از سه محله مذکور انتخاب شدند که از هر محله ۵۰ نمونه گرفته شد. انتخاب محله‌های مذکور در منطقه ۱۶ شهر تهران براساس وضعیت اقتصادی - اجتماعی صورت گرفت. این سه محله با توجه به عرف محلی و شناخت از وضعیت معیشتی ساکنان این محله‌ها انتخاب شدند که بر این اساس سه محله با وضعیت معیشتی بالا، متوسط و پایین در اختیار داریم.

ابزار مطالعه

این تحقیق با روش پرسشنامه‌ای انجام شد که مبنای آن براساس چارچوب نظری تحقیق، مطالعات پیشین و بافت فرهنگی - اجتماعی محله‌ها تنظیم شده است. براساس تعریفی که سازمان بهداشت جهانی ارائه کرده است کیفیت زندگی به درک افراد از وضعیت زندگی در قالب فرهنگ و ارزش‌های حاکم بر جامعه اطلاق می‌شود؛ از این رو ارتباط تنگاتنگی با وضعیت جسمانی، روانی، میزان خود اتکایی، ارتباطات جمعی و محیط زیست دارد که ما را ملزم به سنجش جنبه‌های عینی و ذهنی کیفیت زندگی ملزم می‌کند (نائینیان و دیگران، ۱۳۸۴).

این پژوهش برای سنجش کیفیت زندگی از شاخصی تلفیقی که با کمک شاخص توسعه انسانی سازمان ملل، شاخص کیفیت زندگی انتاریوی کانادا و پرسشنامه GHQ^۱ ساخته شده، استفاده کرده است. در این تحقیق ابعاد کیفیت زندگی به صورت ۵۵ گویه در قالب طیف پنج گزینه‌ای لیکرت ارزیابی شده است. کیفیت سلامت روانی با ۱۲ گویه که از پرسشنامه GHQ

استخراج شده و احساس ناخوشی و افسردگی، غیر مفید بودن، لذت از زندگی، توانایی فائق آمدن بر مشکلات را می‌سنجد، ارزیابی شد. وضعیت سلامت و تغذیه با ۷ گویه در خصوص کمیت و کیفیت مواد غذایی و ارزیابی کلی فرد از سلامت خود مورد سنجش قرار گرفت. کیفیت دسترسی به خدمات به وسیله ۱۷ گویه که چگونگی دسترسی افراد به خدمات را در محله ارزیابی می‌کرد سنجیده شد. خدمات مورد نظر عبارت بودند از: مدرسه دولتی، درمانگاه، وسایل نقلیه عمومی، داروخانه، فروشگاه، مسجد، خانه فرهنگ، پارک و ... بر خورداری از امنیت با ۹ گویه که وضعیت محله را از نظر امنیت برای کودکان و بزرگسالان در اوقات مختلف شبانه‌روز بررسی می‌کرد ارزیابی شد. امنیت جانی و روانی، اعتماد، سرقت، زورگیری از جمله مواردی بود که مورد پرسش قرار گرفت. گذران اوقات فراغت و کیفیت فرهنگی با کمک ۵ گویه ارزیابی شد و کیفیت محیط زیست با تأکید بر آلودگی محیطی، دسترسی به فضای سبز، پاکیزگی نیز در قالب ۵ گویه بررسی شد.

در سنجش سرمایه اجتماعی نیز بر ابعاد اعتماد اجتماعی، هنجار، شبکه روابط اجتماعی و مشارکت اجتماعی تأکید شد. پایایی پرسشنامه نیز با آلفای کرونباخ به‌طور جداگانه برای هریک از مقیاس‌هایی که ابعاد سرمایه اجتماعی و کیفیت زندگی را می‌سنجید محاسبه شده که نتایج عبارت‌اند از: کیفیت محیطی ۰/۷۸، کیفیت امنیت عمومی ۰/۷۹، کیفیت دسترسی به خدمات ۰/۸۳، کیفیت بهداشت و سلامت ۰/۷۷، کیفیت فرهنگی و اوقات فراغت ۰/۸۱، کیفیت روانی ۰/۸۴، مشارکت ۰/۷۵، هنجار مدنی و اجتماعی ۰/۷۹ و اعتماد ۰/۸۶.

روش تجزیه و تحلیل داده‌ها

یافته‌های تحقیق با استفاده از آمار توصیفی و استنباطی به‌وسیله نرم‌افزار SPSS مورد تجزیه و تحلیل قرار گرفتند. برای تعیین رابطه میان متغیرهای اصلی از لگ خطی و با توجه به سطح سنجش متغیرها از رو اسپیرمن و تای کندال استفاده شده است.

یافته‌ها

یافته‌های کیفیت زندگی

جدول ۳ نشان‌دهنده ابعاد مختلف زندگی میان افراد تحت بررسی است.

جدول ۳- ارزیابی پاسخ‌گویان از ابعاد مختلف کیفیت زندگی

مشخصه متغیر	کیفیت روانی	مشخصه متغیر	کیفیت فرهنگی	مشخصه متغیر	کیفیت سلامت	مشخصه متغیر	کیفیت محیطی	مشخصه متغیر	دسترسی به خدمات	مشخصه متغیر	امنیت عمومی
میانگین	۳/۴۸	میانگین	۲/۸۳	میانگین	۳/۶	میانگین	۳/۱۸	میانگین	۳/۱۱	میانگین	۲/۹۶
میانه	۳	میانه	۳	میانه	۴	میانه	۳	میانه	۳	میانه	۳

۱. کاملاً ناراضی ۲. ناراضی ۳. تاحدودی راضی ۴. راضی ۵. کاملاً راضی

با توجه به اینکه سطح سنجش متغیرها رتبه‌ای بوده، میانه مهم‌ترین شاخص پراکندگی برای توصیف وضعیت مورد استفاده قرار می‌گیرد. همان‌طور که در جدول ۳ می‌بینیم، به جز بعد کیفیت سلامت، باقی ابعاد با میانه ۳ مشخص شده‌اند؛ یعنی پاسخ‌گویان در بررسی کیفیت ابعاد مذکور وضعیت را تا حدی رضایت‌بخش ارزیابی کرده‌اند، این در حالی است که تنها کیفیت سلامت را خوب ارزیابی کرده‌اند.

یافته‌های سرمایه اجتماعی

جدول ۴ ابعاد مختلف سرمایه اجتماعی را میان افراد مورد بررسی نشان می‌دهد.

جدول ۴- ارزیابی پاسخ‌گویان از ابعاد مختلف سرمایه اجتماعی

مشخصه متغیر	مشارکت رسمی	مشخصه متغیر	هنجارهای مشترک با خویشان	مشخصه متغیر	هنجارهای مشترک با همسایگان	مشخصه متغیر	هنجارهای مشترک با مردم	مشخصه متغیر	اعتماد به دیگران	مشخصه متغیر	اعتماد به خویشان	مشخصه متغیر	مشارکت با مردم	مشخصه متغیر
میانگین	۱/۹۹	میانگین	۳/۲۲	میانگین	۲/۹۲	میانگین	۲/۲۸	میانگین	۲/۸۹	میانگین	۳/۸۸	میانگین	۲/۶۴	میانگین
میانه	۲	میانه	۳	میانه	۳	میانه	۲	میانه	۳	میانه	۴	میانه	۳	میانه

۱. بسیار کم ۲. کم ۳. تاحدودی ۴. زیاد ۵. بسیار زیاد

با توجه به جدول ۴ پاسخ گویان نسبت به سایر اعضای جامعه و سازمان‌ها و ارگان‌ها تا حدی اعتماد داشته‌اند، در حالی که اعتماد به خویشان زیاد بوده است. هنجارهای مشترک با مردم در میان پاسخ گویان کم و هنجارهای مشترک با خویشان و همسایگان در حد متوسط بوده و میزان مشارکت اجتماعی پاسخ گویان در حد پایین گزارش شده است.

یافته‌های رابطه سرمایه اجتماعی و کیفیت زندگی

جدول ۵ رابطه میان سرمایه اجتماعی و کیفیت زندگی را نشان می‌دهد.

جدول ۵- تبیین رابطه سرمایه اجتماعی و ابعاد مختلف آن با کیفیت زندگی

متغیر مستقل	متغیر وابسته	سطح معناداری	میزان همبستگی	جهت
سرمایه اجتماعی	کیفیت زندگی	۰/۰۰۰	۰/۳۲	+
مشارکت غیررسمی	کیفیت زندگی	۰/۰۰۰	۰/۲۲	+
اعتماد	کیفیت زندگی	۰/۰۰۰	۰/۳۱	+
هنجار	کیفیت زندگی	۰/۰۰۰	۰/۲۷	+
مشارکت رسمی	کیفیت زندگی	۰/۳۱	۰/۰۵	+

برای تعیین رابطه میان متغیرهای مستقل و وابسته با توجه به سطح سنجش از آزمون کندال و اسپیرمن استفاده شده است. همان‌طور که در جدول ۵ مشاهده می‌شود متغیرهای سرمایه اجتماعی، مشارکت غیررسمی، اعتماد و هنجار با کیفیت زندگی رابطه دارد ($r = 0.000$) و فقط متغیر مشارکت رسمی با متغیر وابسته رابطه‌ای نداشت ($r = 0.31$). با توجه به اینکه جهت رابطه مثبت است می‌توان گفت با افزایش سرمایه اجتماعی، مشارکت غیررسمی، اعتماد و هنجار، کیفیت زندگی بهتر می‌شود.

به‌منظور بررسی روابط ۳ متغیر سرمایه اجتماعی، کیفیت زندگی و سطح محله از تحلیل لگ خطی استفاده کردیم.

جدول ۶- جدول توافقی سرمایه اجتماعی، کیفیت زندگی و سطح محله

کیفیت زندگی			سرمایه اجتماعی	سطح محله
پایین	متوسط	بالا		
۱۹/۵	۵۵/۹	۲۴/۱	پایین	پایین
۰	۷۸/۵	۲۱/۲	متوسط	
۹/۴	۷۱/۱	۱۹/۰	بالا	
۱۵/۲	۷۶/۵	۷/۶	پایین	متوسط
۰	۶۷/۷	۳۱/۹	متوسط	
۶/۸	۴۴/۵	۴۸/۱	بالا	
۲۳/۰	۶۹/۱	۷/۶	پایین	بالا
۱۳/۳	۸۰/۰	۶/۷	متوسط	
۵/۰	۸۵/۰	۱۰/۰	بالا	

همان‌طور که در جدول ۶ می‌بینیم در محله‌های متوسط تناسب سطح سرمایه اجتماعی ساکنان با سطح کیفیت زندگی شان بیشتر است، در حالی که در محله پایین تناسب میان سطوح سرمایه اجتماعی و کیفیت زندگی به حداقل می‌رسد. در واقع الگوی فرضی رابطه سطوح سرمایه اجتماعی و سطوح کیفیت زندگی در محله متوسط بیشتر از محله پایین و بالا است. جدول شماره ۷ مربوط به محاسبه ضرایب همبستگی سرمایه اجتماعی و کیفیت زندگی و سطح محله است. مقدار تمامی اثرات مشاهده شده کمتر از سطح معناداری (۰/۰۵) است. بنابراین در مدل تحقیق تمامی اثرات قابل مشاهده است.

جدول ۷- محاسبه ضرایب همبستگی سرمایه اجتماعی و کیفیت زندگی و سطح محله

سطح محله	اسپیرمن	مقدار p	کندال	مقدار p	فراوانی
پایین	۰/۸۲	۰/۰۴۳	۰/۱۳۸	۰/۰۴۳	۵۰
متوسط	۰/۴۱۳	۰/۰۰۰	۰/۳۱۸	۰/۰۰۰	۵۰
بالا	۰/۳۳۹	۰/۰۰۰	۰/۲۵۰	۰/۰۰۰	۵۰

با توجه به ضرایب همبستگی در هر سه محله، میان دو متغیر کیفیت زندگی و سرمایه اجتماعی رابطه معنادار مثبتی مشاهده می‌شود که این میزان در جدول ۷ آورده شده است. از این رو انتظار داریم با افزایش سرمایه اجتماعی در همه محله‌ها، کیفیت زندگی ساکنان افزایش یابد. بیشترین همبستگی میان دو متغیر در محله متوسط و کم‌ترین آن در محله پایین مشاهده شد. به این معنا که اگر میزان سرمایه اجتماعی در سه محله به یک نسبت افزایش یابد بالاترین افزایش سطح کیفیت زندگی در محله متوسط خواهد بود. بنابراین می‌توان نتیجه گرفت حداقل در یکی از محله‌ها، دو متغیر سرمایه اجتماعی و کیفیت زندگی از هم مستقل نیستند.

نتیجه‌گیری

نتایج این پژوهش نشان داد که سرمایه اجتماعی بر کیفیت زندگی مؤثر است و رابطه خطی مثبت و معناداری میان سرمایه اجتماعی و کیفیت زندگی وجود دارد، یعنی با افزایش سرمایه اجتماعی، کیفیت زندگی نیز افزایش می‌یابد. در میان ابعاد سرمایه اجتماعی نیز مشاهده کردیم که اعتماد، هنجار و مشارکت غیررسمی با کیفیت زندگی رابطه معنادار دارد. به طور کلی سطح مشارکت رسمی شهروندان مورد مطالعه بسیار پایین بود و هیچ نوع رابطه‌ای میان مشارکت رسمی و کیفیت زندگی وجود نداشت. با توجه به پایین بودن سطح مشارکت رسمی افراد نمی‌توان انتظار داشت که این شکل از مشارکت بر کیفیت زندگی تأثیرگذار باشد.

بازنگری در رتبه‌های پاسخ‌گویان در ابعاد مختلف سرمایه اجتماعی نشان می‌دهد که سطح مشارکت رسمی و هنجارهای مشترک با اعضای جامعه کلی پایین است در حالی که اعتماد به خویشان در سطح بالایی قرار دارد. به طور کلی سطح اعتماد اجتماعی در سطوح متوسط و زیاد قرار دارد. این یافته‌ها نشان می‌دهد شعاع‌های پایین اعتماد یعنی اعتماد به خویشان قوی‌تر از شعاع‌های بالای اعتماد یعنی اعتماد به دیگران و اعتماد به نهادهاست. چنین سطح‌بندی از اعتماد نشانگر آن است که پاسخ‌گویان بیشتر در دایره خویشاوندی خویش باقی مانده‌اند و هنوز به سطوح عام‌تر جامعه اعتماد بالایی ندارند که این مسئله زنگ خطر مهمی محسوب می‌شود. علاوه بر این یافته‌های تحقیق نشان می‌دهد که پاسخ‌گویان هنجارهای فرهنگی و اخلاقی مورد

قبول خود را بیشتر با خویشان و همسایگان مشترک می‌دانند نه با کل اعضای جامعه که این یافته‌ها نیز هشدار است برای برنامه‌ریزان و سیاست‌گذاران اجتماعی و فرهنگی جامعه یافته‌ها نشان داد که هرچه تعهدات هنجاری فرد قوی‌تر باشد کیفیت زندگی بالاتری را تجربه خواهد کرد. در چنین شرایطی می‌توان پیش‌بینی کرد که وقتی تعهدات هنجاری پاسخ‌گو با جامعه کل به سطح پایین می‌رسد، کیفیت زندگی افراد نیز کاهش می‌یابد.

همان‌طور که در تحلیل لگk خطی عنوان شد، با توجه به ضرایب همبستگی در سه محله مذکور بین دو متغیر کیفیت زندگی و سرمایه اجتماعی رابطه معنادار مثبتی مشاهده می‌شود، یعنی انتظار می‌رود با افزایش سرمایه اجتماعی، کیفیت زندگی ساکنان هم افزایش یابد. چنانکه انتظار می‌رفت محله‌های پایین به دلیل فقدان روابط فراجمعی و در انزو بودن آسیب‌پذیرترین نقاط شهر هستند و بنابراین بیشترین نیاز به اصطلاح و تغییر در این محله‌ها مشاهده می‌شود. با نگاهی به یافته‌های تحقیق درمی‌یابیم که بیشترین آشفتگی در توافقات ۳ متغیر در محله پایین به چشم می‌خورد.

از میان ابعاد مختلف کیفیت زندگی، کیفیت سلامت جسمانی و کیفیت سلامت روانی پاسخ‌گویان در وضعیتی بهتر از کیفیت امنیت عمومی، دسترسی به خدمات، کیفیت محیطی و کیفیت فرهنگی بوده است. در واقع می‌توان چنین نتیجه گرفت که ابعادی از کیفیت زندگی که بیشتر جنبه شخصی دارند، وضعیت بهتری از ابعاد کیفیت زندگی با جنبه اجتماعی داشته‌اند. بخش‌های عمده‌ای از کیفیت محیطی، کیفیت فرهنگی، دسترسی به خدمات و کیفیت امنیت عمومی که در گرو فعالیت سازمان‌ها و نهادهای ذی‌ربط و تعامل با سایر اعضای جامعه است در مقایسه با ابعاد خصوصی‌تر کیفیت زندگی وضعیت نامساعدتری داشته‌اند.

با در نظر گرفتن نتایج این تحقیق متوجه می‌شویم که کیفیت زندگی آنجا که با شرایط محیطی، اقتصادی و اجتماعی در تعامل قرار می‌گیرد، رو به پایین حرکت می‌کند و زمانی که با جنبه سلامتی در ارتباط قرار می‌گیرد، به بهبود سطح نائل می‌شود. این پدیده حکایت از ضعف نسبی بنیان‌های حیات جمعی شهروندان دارد. با توجه به نتایج پژوهش برای مداخله‌گری در تغییر و بهبود سرمایه اجتماعی و به دنبال آن کیفیت زندگی در جامعه مورد مطالعه، بهترین محله‌ها، محله‌های پایین و سپس محله‌های بالاتر در سطح شهر هستند.

منابع

- ۱- ازکیا، مصطفی و سیداحمد فیروزآبادی (۱۳۸۵). «سرمایه اجتماعی و نقش آن در تشکل‌های تولیدی حوزه آبریز کرخه»، مجله جامعه‌شناسی ایران، دوره پنجم، شماره ۴.
- ۲- اسمیت، دیوید ام. (۱۳۸۲). «کیفیت زندگی: رفاه انسانی و عدالت اجتماعی»، ترجمه: حسین حاتمی‌نژاد، ماهنامه اطلاعات اقتصادی - سیاسی، شماره ۱۸۶-۱۸۵.
- ۳- براتی، ناصر و محمدرضا یزدان‌پناه شاه‌آبادی (۱۳۹۰). «بررسی ارتباط مفهومی سرمایه اجتماعی و کیفیت زندگی در محیط شهری؛ نمونه موردی: شهر جدید پردیس»، جامعه پژوهی فرهنگی، سال دوم، شماره ۳.
- ۴- پاننام، رابرت (۱۳۸۰). دموکراسی و سنت‌های مدنی، ترجمه: محمدتقی دلفروز، تهران، دفتر مطالعات و تحقیقات سیاسی وزارت کشور.
- ۵- تابج‌بخش، کیان (۱۳۸۴). سرمایه اجتماعی: اعتماد، دموکراسی و توسعه، ترجمه: حسن پویان و افشین خاکباز، تهران، نشر شیرازه.
- ۶- تودارو، مایکل (۱۳۶۶). توسعه اقتصادی در جهان سوم، ترجمه: غلامعلی فرجادی، تهران، انتشارات سازمان برنامه و بودجه.
- ۷- ذکایی، محمدسعید و پیام روشنفکر (۱۳۸۴). «رابطه سرمایه اجتماعی و کیفیت زندگی در محلات شهری»، فصلنامه علوم اجتماعی، شماره ۳۲.
- ۸- شریفیان، اکبر و هدی فتوت (۱۳۹۰). «بررسی رابطه سرمایه اجتماعی و کیفیت زندگی؛ مطالعه موردی دانشجویان دانشگاه آزاد شیراز، واحد پردیس»، فصلنامه برنامه‌ریزی رفاه و توسعه اجتماعی، شماره ۸.
- ۹- شهدادی، هرمز (۱۳۷۹). کاربرد شاخص‌های اجتماعی - اقتصادی در برنامه‌ریزی توسعه، تهران، مؤسسه عالی پژوهش تأمین اجتماعی.
- ۱۰- عبداللهی، محمد و میرطاهر موسوی (۱۳۸۶). «سرمایه اجتماعی در ایران: وضعیت موجود، دورنمای آینده و امکان‌شناسی گذار»، فصلنامه رفاه اجتماعی، شماره ۲۵.
- ۱۱- غفاری، غلامرضا و رضا امیدی (۱۳۸۸). کیفیت زندگی، شاخص توسعه اجتماعی،

تهران، شیرازه.

- ۱۲- غفاری، غلامرضا و نازمحمد اوتق (۱۳۸۵). «سرمایه اجتماعی و کیفیت زندگی»، مجله مطالعات اجتماعی ایران، سال اول، شماره ۱.
- ۱۳- غیاثوند، الهام (۱۳۸۸). «تأثیر سرمایه اجتماعی بر کیفیت زندگی ساکنان محلات شهری»، فصلنامه مهندس مشاور، شماره ۴۵.
- ۱۴- فتحی نیا، محمد و رقیه حاج محمدیاری (۱۳۸۵). «سرمایه اجتماعی، عوامل ایجاد و نتایج تحقق آن»، مجموعه مقالات همایش بررسی وضعیت فرهنگی اجتماعی شهر تهران، مرکز مطالعات فرهنگی شهر تهران.
- ۱۵- فوکویاما، فرانسیس (۱۳۷۹). پایان نظم، سرمایه اجتماعی و حفظ آن، ترجمه غلام عباس توسلی، تهران، جهان امروز.
- ۱۶- کوبی، افشین (۱۳۸۴). «برنامه‌ریزی به منظور ارتقای زندگی شهری در مرکز شهر، مورد مطالعه: پهنه مرکزی شهر خرم‌آباد»، پایان‌نامه کارشناسی ارشد برنامه‌ریزی شهری و منطقه‌ای، دانشکده هنر و معماری دانشگاه تربیت مدرس.
- ۱۷- کوئن، بروس (۱۳۷۷). درآمدی بر جامعه‌شناسی، ترجمه: محسن ثلاثی، تهران، نشر توتیا.
- ۱۸- ماجدی، سیدمسعود و عبدالعلی لهسایی‌زاده (۱۳۸۵). «بررسی رابطه میان متغیرهای زمینه‌ای، سرمایه اجتماعی و رضایت از کیفیت زندگی: مطالعه موردی در روستاهای استان فارس»، فصلنامه روستا، سال نهم، شماره ۴.
- ۱۹- نائینیان، محمدرضا، محمدرضا شعیری، روسل روشن، کبری صیدمحمدی و زهره خلمی (۱۳۸۴). «مطالعه برخی ویژگی‌های روان‌سنجی پرسشنامه کیفیت زندگی»، دانشور رفتار، شماره ۱۳.
- ۲۰- نجات، سحرناز (۱۳۸۵). «بررسی مقایسه‌ای کیفیت زندگی بیماران مبتلا به سرطان سینه قبل و بعد از پرتو درمانی»، مجله دانشگاه علوم پزشکی شهید بهشتی.
- ۲۱- ولکاک، مایکل و دیپا نارایان (۱۳۸۴). «سرمایه اجتماعی و تبعات آن برای نظریه توسعه»، مجموعه مقالات سرمایه اجتماعی، اعتماد، دموکراسی و توسعه، تهران، نشر شیرازه.